

Yä'ät nokykyajpxajt ëjxtaa xkëjëm'aty, jap may jyëëp tmëët'äty ja nokyjyä'äy , ayuujk jä'äy jyunmä'äny nyëkäjpx nyëmatyäjkep jëts ja nokykyajpxk yajkxon xyajkjujt, xmëpëkt; ku tu'uk ja nokyjyä'äy xkäjpxkëxt jëts ja mjunmä'äny xkajt, xyajkjo'oty. Yä'ät nokyajpxajt ëjxtaa xkëjëm'aty mëet tyu'utk witsty ja mëjä'äy noky'ëjxpëjkpaajt ja tnëkajpyxy yuun xnokykyäjpxt. Jap mumäa yë nokyjyä'äy tnëkajpyxy tnëmatya'aky tikëjxp ku tsoopaaty yë nokyjaaky.

En este Libro de lecturas se han contemplado textos de diferentes autores y pueblos, mismos que te permitirán desarrollar la habilidad de la lectura en voz alta y la identificación de algunos elementos importantes; además con unos podrás imaginar y con otros podrás jugar.

Estas obras fueron seleccionadas pensando en los contenidos y actividades que vienen en el Libro del adulto y en la importancia de la lengua escrita.

Gente INEA
por un México mejor

Jëti'ny yajkpëjk waxyx
DISTRIBUCIÓN GRATUITA

ayuujk • ëyuk • mixe Alta Media • ayuujk • ëyuk • mixe Alta Media • ayuujk • ëyuk

Noky kyajpxaajtën
Libro de lecturas

ayuujk • ëyuk • mixe Alta Media • ayuujk • ëyuk • mixe Alta Media • ayuujk • ëyuk • mixe Alta Media

Créditos a la presente edición

Coordinación académica
Sara Elena Mendoza Ortega
Carmen Díaz González

Compilación y traducción de textos a la lengua ayuuik
Javier Avelino Fernández

Asesoría académica
Guillermina Duarte Hernández

Revisión técnica
Maribel Eloisa Hidalgo Morales

Coordinación gráfica y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández

Seguimiento al diseño
Ricardo Figueroa Cisneros
Jorge Alberto Nava Rodríguez

Seguimiento editorial
María del Carmen Cano Aguilar

Supervisión editorial
Marlik Mariaud Ricárdez

Revisión editorial
Ruth González Balvanera
Hugo Fernández Alonso

Diseño y diagramación
Ricardo Valverde González

Diseño de portada
Guadalupe Pacheco Marcos

Ilustración de portada
Valeria Gallo López de Lara

Ilustración
Cristina Niizawa Ishihara

Tiyety myëet'äjtypy

Tii yä'ät neky kyajpxypy myatyakypy	4
Ayuujk käjp	5
Ja tsoo'ntäajkën matyä'äky	7
Jët'en maxykyatsm kyäjp tnëmatya'äky	11
Atom n'et	14
Ja anä'äjkunk myatya'äky jëte'ep ojts xëe po' jyumpejtn	15
Ja juky'äjtën mëet ja moojk	18
Ja yä'p	20
Ja pä'am jä'äy	22
Ja pëjpk wämp	24
Käjpjä'äy'äjtën	26
Ja tunk ja pëjk, ja käjpmëetuu'nën	27
Ja käjp juky'äjtën	29

Leo y escribo en mi lengua. Mixe Alta Media. MIBES 3. Libro de lecturas. D. R. 2010 ©Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, México, D.F., C.P. 06140.

Esta obra es propiedad intelectual de su autor, y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

ISBN *Modelo Educación para la Vida y el Trabajo.* Obra completa: 970-23-0274-9
ISBN *MEYt Indígena Bilingüe con Español como Segunda Lengua:* 970-23-0500-4
ISBN *Leo y escribo en mi lengua.* Mixe Alta Media. MIBES 3. Libro de lecturas: 978-607-9033-50-7

Impreso en México

Ėėts ja n'ayuujk.....	30
Ja kăjp.....	32
Ja năăjx nkăjp ėts nĕĕ iipy.....	34
Mi'ikyxy.....	35
Mi'iky.....	36
Xĕjkwĕnăăxy.....	37
Ja tu' yo'opy myatya'aky.....	38
U'nk teety nyĕĕx tyajku'nkpăăty.....	40
Jăăy kyuxi'iky.....	41
Ja toxywyĕnă'ăjk tsĕmkakp.....	42
Nĕĕpa'am wĕntsĕn.....	43
ljxkăp nĕĕpa'am kăjpn.....	44
Nĕĕpa'am matya'aky.....	45
Ja tsoyĕpĕ mĕĕt ja pă'am jăăy.....	46
Wăăjx okp kăjp.....	47
Yĕ kăm tunk.....	48
O'kp xĕĕ.....	49
Ja pĕjkĕn.....	50
Ja lut zopilote mĕtya'aky.....	51
Ja mĕj'ajtĕn mĕtsya'aky.....	52
Jam kămjotp.....	53
Tsăptĕjk yăxpĕ.....	54

Tii yä'ät neky kyajpxypy myatyakypy

Ku nokyäjpaxën yë jëte'n oy, jëteyëjk toxyëjk xyonta'aky ku ja noky tkajpyxy, tjakyuk tijëte'n nyëkäjpyxy nyëmatyakypy, yëjëte'n xyäm ne'ek tsopätp äy mää nëjxën, yë nokyäjpxk, yëjëte'n yajktaxontäkp ja jumä'äny kyakjëtity ku yajknëwënmay tii ja noky ja kyajpxypy, nayte'n ja junmä'äny tyajktu'wä'ätsy, tyajkmëj yajkyeeky jëts ka'ap tyu'tiky.

Yë nokykyäjpxpajt ëjxtaa xkëjëm'aty jap jëte'n xpäät ja tsujnokyjyä'äy, xë'n ja ayuujkjä'äy junmay, ja tysënäyën tmëët, xë'n jujky'ätën yajk'ijxy yajkmay, ets ti menp këtäkp, xë'n ojts ja majä'ätyëjk tsyënët tyanët, najäwën mää jëte'n ntso'onyëm nijkyxyëm; ayuuk jä'äy tjaapy.

Yä'ät nokyäjpxpajt ëjxtaa xkëjëm'aty ja majä'äy y'ëjxpëjkpajt mëët nyapyääty, yë mëët tyu'uk wyitsy, ku tu'uk yë ëjxpëjkpajt apëjktiky kixy jap tnëkäjpyxy ets tii nokyjyä'äy mkäjpxp, ets tii ääy yajkpääty Jënejt.

Ayuujk käjp

Jaa ayuujkä'äy jyujky'aty akä'äny'amy mäa yë wajkwempët käjp, nyääjx y'et awëtity, tu'uky ja ääw ayuujk yajkmëët'aty, tu'uky ja ejxtänën ja tsoopäjtën, japëyë'ëx jëte'n xaktëkäjtsy ëm mëet jatu'uk käjp, mëet ja akäts. Tukë'y nën yë jantsyä'wën yë ejxtä'nën yajkmëët'aty ja äpteety oktääk jëte'n ojts yë xtuktakëtëjkyëm, ku japom japom jyujky'ät, jëte'n ojts yë tyajk'oyët tyajkä'pxt yë käjp jujky'äjtën.

Jëte'n ojts yë xëetu'nën, yë ajtsën, xuxën, ë'ën, xontäajkën kyojy, yë käm tu'nën, xë'n yë jikyxy y'oy pyäät, ja äpteety oktääk ojts tnë'ejx xë'n nijky'oy nijkypyäät jëts oy tsuj ntsënä'äyën, xë'n ja wet xox kyojy, ets xë'n ja pä'am yajktsey. Oy ku nekäjp x nëmatyäkën xë'n ja nkäjp xyäm

ijtyëm, njaakyukyën ja tsenä'äyën; xë'n
xyäm nijk'oyëm nijkypyäatyëm, tii jëte'n të
tyëkäjtsn, tii jëte'n të kyutëkeenys ets jatikëjxp,
ujk jatikëjxp jëte'n ku tyëkatsy.

Jëte'n wyä'änt ku atom ntatsutyu'nëm
ja tsenä'äyën, ja n'ääw ja n'ayuujk, wenkp tsenä'äyën
yajknastsojktäkp, tsuj ja akäts jujky'ätën yajk'ijxy, ka'ap
atom ja' nja' nmëj pëjktääkyëm. Jëte'n ntejën jyaty ujka'ap,
yë jëte'n nëwëmä'äyëm.

Jakëjxpëk yë wënmä'äny jëte'mp yajkmëpiky ku ka'ap ja
wëntsëkën te mëët ja akäts; ja akäts mëj ja nyapyëjktä'aky
ku ja amäxän tjaty, ka'ap ja wyëntsë'ëk. Ka'ap jyëte'n,
nijëte'ep kya mëj kya mutsk, tu'uky atom, oy mää
nëjxën, ajksoopätp ja jujky'äjtën, ja ääw ayuujk.
Jakëjxp ku ja jujky'äjtën atom nmo'oyëm
ja tsyopäätën jatinyëm n'ayuujkjä'äy äjtyëm.

Jate'n n'ujkajpyxy n'ujkmatyäkyëm, pety
nwä'äny ku n'ëjxpëjkën, nwejën nkajën jëts yë në'
tu' awä'äts y'et, ets jëtyëjk toxyëjk tsuj oy tsyënëtët;
nayte'n ja ntsënëyën ja njuky'äjtën, ja n'ääw ja n'ayuujk
najkmëj najkmayën. Ka'ap ja najkutuko'oyën...

Tjaapy Javier Avelino Fernández

Ja tsoo'ntäajkën matyä'äky

Jëte'n yajknajäwë ku atom ntso'onyintë mä ja et txëë'aty Perú, jamëkëte'n tso'ontë atom ja n'äpteety ja n'oktääk, në'u'nk në'anä'ajk ku la jumëjt y'anyë tëkëek mo'ony ja majktapyxymyäjkmäjks jëts tëkëek mo'ony ja tëkëek mëkepyxy ja e'pxmäjktëkëek (1294 jëts 1533) tnëtso'ntë ja kuni'ikyxy e'pxyujkpët kojpk, jaa mäa atom tsyam njuky'äjtyëmëm. Kä't mäa tiy'ajtën yajkpäaty ku atom ja n'äpteety ja n'oktääk tsoont ma ja et txëë'aty Perú.

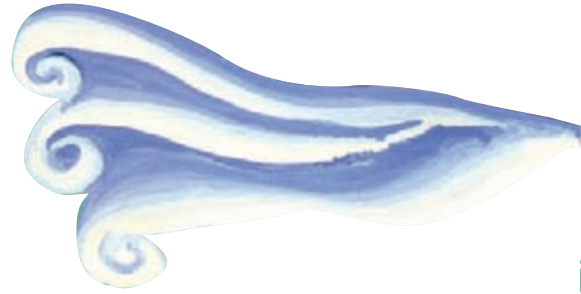
Nëm ëjxpikytyëjk wyä'antë ku atom ja n'äpteety n'oktääk tsyënëtët, jyujky'ät ojts jam mëj mejy'am, kään'am jam jëte'n ojts ja mëj käjp tmëët'ät, txëë'aty *olmecas* ja jëkjëte'n atom n'ääts'ajtyëm, jam ja tyanyë mäa tsyam txëë'tyën, Veracruz jëts Tabasco; jamtsëk jëte'n ja nääx ja käm tjak tsapät ta y'aye'eypyäjknet, tyu'ye'nyët yeky'amy, jyä'ti yää wäjkwiinyë, y'ëjxtä'äkt ojts mëj mejy'am. Tu'uk ijty ääw ayuujk tmëët'äty

mëet ja myuku'uktëjk pënety ojts mëet y'aye'pyäjkt, ku kä't
y'ujknapyätënyët ta jëtyi'nyë nya y'ejxma'tënyët, y'ääw
y'ayuujk tyëkäjtsn; jakëjxp tsyampäät nmuku'uk'äjtyëm ja
jä'äy jëte'ep jam tsyam tsënaatyëp Chiapas jëts Tabasco.

Ku ojts jam mejy'am ja jyujk'äjtën tyajktsontä'äkt,
atom ja n'apteety n'oktääk jamtsëk jëte'n kyajk makxt
mëet jatu'uk käjp, tsepotpëk jëte'n jyujky'ät, ja nyääjx ja
kyäm tnëkupokt, ta jatu'uk'oojk ye'tsyo'nët, jyä'ti mäa tsyäm
tsyënä'yënëm, tpëjtakti ja käjp na'wëtityë mäa yë kojpkën
jëte'ep yajk tejp e'pxyukp.

Jakëjxp ja äptëety ja oktääk nats käjpx nats matyääk ku ja mëjä'äytyëjk ku jëntiixëp ijty ejtp ja nyääjx ja kyäjp ja tnëkupojtë, nijuunë ja' kya'amutskëtë, ka't ja myëmata'akyë ja nä'w käjp, ku ja jumëjt y'any tükëëk mo'ony ja majtsk mëkepyxy ja jëxtijkyxy jëts tükëëk mo'ony ja tükëëk mëkepyxy ja e'px (1440 jëts 1520) ne'ek jët'n tseyptunt, ku tu'uk waan y'amutsk ta jatu'uk jyä'äty, ja azteca jä'äy jëte'ep në'awemp tsontëp, nay nääjx käm tyatëkyampy jëts myääy yajkmo'oty ja kojpk. Ja mëjä'äytyëjtë wä'äts tsepjotp ojts ja jyujky'äjtën tyajknäxtë, ja oy konk jëte'n tuu'nëwajëtëp, kuwänëtëp, ja jëte'n jayen waktsoop ja mëtsep jä'äy.

Jëte'n ja jantsyää'wën yajk mëët'äty ëjxämpäät ku ja oy Konk jam e'pxyukp jyujk'äjty, pety atom nijkxyintë akë'myë uk kemuuny jotmaykyëxp, jam ja wëntsë'kën yajkpëktä'äky jëts yak'amëtëy ja tso'oky'äjtën, ja tajujky'äjtën, ja ey äjtën jets kyamajata'äktët ja ka'eepy uk otti amutsk'äjtën kya yajkpäät kya yajk'ejxt mä ja në'ë mä ja tu' nyajxy jujkyäjtënkëjxp.

Jëte'n ja äpteety ja oktääk y'ääw y'ayuujk tyajk tänt mëët ja y'u'nk y'anä'äjk, ku ja akkäjts jä'äy, ku poop ku pu'ts ojts ja ayuujk et ayuujk käjp tatëkëk tsep ook'am, tükëëk mo'ony ja tükëëk mëkepyxy ja e'px majtsk (1522) najty y'any ja jumejt ku ojts ja Hernán Cortés nats kax ja tesptump mää ja ayuujk etën, kä't ojts ja ayuujk jä'äy yajkmay.

Ku jumëjt y'anyë, tëkëek mo'ony ja tëkëek mëkepyxy ja e'px jëxtujk (1527) ja jä'äy akkäjts ojts tpëjtä'äkt tu'uk ja jä'tääjk, ojts kyäjpjempity ja' jëte'n xëew'äjtp jutimpyëj, jap ojts tpëjtä'äkt ja kutujkën an'mën.

Tëkëek mo'ony ja tëkëek mëkepyxy ja jëxtijkyxy tyuktujk ja jumëjt näjty y'anyë (1548) ku ja teety ojts jy'äty jap jutimpyëj ja'apëxë ja ayuujk jä'äy ojts tmëmata'ak mëet ja *dios* kējxp, junë'enën'amyëj ja diosëy'ayuujk ja' tyamajaataktë.

Anyukojm käjp jayen yajktatëk, jam ojts tpëjtä'äktë jëte'ep aton tsyam ntijyëm tsäjphtëjk. Tëkëek mo'ony ja tëkëek mëkepyxy ja tëkixpyxymyäj ja jumëjt näjty y'anyë (1570) ku jatu'uk ja ana'mën ja kutujkën ojts tpëjta'aky mäa ja käjpën jëte'ep Nejapa xëew'äjtp, taa ayuujk et yajk'awetspajknë. Jumëjt'amyëj ja kyajkupiky ja akkäjts jä'äy y'ana'mën ojts ja äpteety ja oktääk mëjk tnëkupojktë ja nyääjx ja kyäm, ja junmä'äny; tmatstutkëxnët ja kyäm ja tyëjk, tyu', taten tsepjotp tsyëënët

Jëte'n ja jujky'äjten nyijkyxy nyaxy tsyam jatu'uk oojk ku jumëjt y'anyë majktäxk mo'ony ja tëkëek mëkepyxy ja e'pxmajktuktujk nyajxkëtääjky mëykyëxp ja wëntsën kyuttujktääjktë, ja kuwämp kuxäjp jëte'n tijy mëj kutujk tanëwets, jëts ey tsuj ja käjp tsyëënëtët.

Ne'ek ja äp teety ja ok tääk ojts tnëkupojktë ja y'et niwënë'n kya'ejxnëjkxtë jakëjp jëte'n tsyampäät najktijyëm, ayuujk jä'äy kamapyëj.

Tnëmata'aky Javier Avelino Fernández, Tukyom y'ääw y'ayuujk

Jët'en maxykyatsm kyäjp tnëmatya'aky

Jate'n jëk tnëmatyääky atë'm ja n'äpteety n'oktääk ku ja tsyoontë mäa ja et txëwë'aty *Mixtan*, jamëk ja' tyany mejy pya'am. ka' jëk najawë newënääk ja ojts tsyoontë. Jeky ja ye'yëtë jate'n, t'ëjxtä'ätyë ja nääyx. Kawënääk xëewëtë'n, kawënääk jumëjtëtë'n ja tyää'nëtë kunëm jam jyäjtë *Wi'ijtskën äm*; Jamts yë tyany ma ja mijxkyaaajts ja nyääyx.

Jamtsëk ja' jyä'të, jëts ja tyëjk tkojtë; jam ja tsënaatyëtë'n ee'px mäj k jumëjtëtë'n, wëxixkxy jumëjtëtë'n. Ëjxajts ja yu'utë tyuntë; niwënënëk kya'ity ja mojk. Ka'jëk ja nëej jam nyipääjtëmë, tu'ukëk jam ja'y ja nëmu'ut. Nayitë'n jam ja kää ja jëyujktë, ja jëk ja jää'y jam tsujtsëtëp, pajtsëk ja tsë'ëkë jawë jam tsyëënëtë. Wënetsëk jam tsyoo'nëtë, myëet yë'ëtyë ja yu'unk ja myääy, ja uk ja tutk jatë'nëtë'n jam wyitejttë. Jajtë jam Aju'këm (yë et miti' ëjxam kajp awemp).

Jamts tyääntë jets ja tyëjk mëj kamëj tyik'ëyitë. Jam wyinaty jatë'n t'ukyiknäxtë ku ja, anääw ja wëtsuk nukoo jam nyajxkëtä'äky, ja'ats ja jää'y tya'ooktëp, pajtyik ëtë'n jam tsoo'nëtë jëts nyëjkxtë jam *Joyëp*. Y'ëy jää'wëtë ja nääyx, ëjxämts tyä'äntë. Ja tso'okëk ja putëjkëtë, Ja'jëkëtë'n woo'nwëtejtëp tepxwëtejtëp, pënë ka'pëk ja nääyx tyajii'tyi jamtsik ja tsyinaatya'ktë. May jëjpëk jam ja tso'ok, mëet ja jää'y ja kyajpxte myatya'kte.

Ëjxamëtën ja wyinaty jyujkyäjtë ku yiknëmätyë ku nyëepätët; wa'jumëjt wyinaty 1820. Tsëjkëtë ja jää'y pëttij jatë'n yiktejp. Ëjxajtsëk ja tyik'atujktë, jëtsëk ja tjuttäjtë kën� ja tuu', matë'n ja' tjep'ejxtë ja teety nyäjxt; ëjxajtsëk ja tuu' jut t'ujts wëmpa'antë, jëts ja teety ja tka'ejxpäät, jëts ja jaappy y'ookt ku kyuwëpepnäjxt mëet ja jyatsyu'.

Jatën ja wyinmäätyë jëts ja teety kya'jäätë jam käjpjotp, kuwänë ja' jyä'äty jets ja wënääkën tyiknëejpejty. Ja jää'y pën kanëpajtë kaktsoo'nëtëk ja' jam ja nyëjkxtë *Kuttunkëxjp*, jamtsëk ja' tsyinäätyäktë wänë jumëjt, tsoo'nëtëk ja' jam jaku ja nëej y'ämääyë, wënetsëk nyëjxtë jam *Numkojm*; jam jeky tsyinaatyë. Ka' yëk najäawë wä'äts wënääk jumëjt. Kyojtë ja kyë'm tëjk jets ja käjp tëjk nayitë'n, ja tsäjphtëjk, ja ëjxpëktäjk. Jam ja jää'y wyejtë kyajtë. Jëts ja käjp tutä'äky yeeky.

Jamts ja' ëy tyiknäjtë wyinaty ku ja ujx, ja pojtu j ojt mëjk myiiny kawënäk xëew. Jëts omä jyäänë ja et jëts ja jää'y tsyë'këkyajnetë

nëjum. 1973 jumëjt wyinaty ku jatë'n jyäjty. Wënets ja ayoo'n tyujnë: tu'uk ja mäjää'y tyëë'xu'unk nyijääy tyëjkjëjtypy, jëenëk jä' wyinaty yikmëjöp. Wënets ja kutunk ja käjp tukmatëëy jëts ja kyaktso'oktët: —të ja nëëj ja tuuj tyuntëkëy—, nëëmëk ja kutunk. Ejxajtsëk ja jää'y jati'nyi kyakwä'kxnëtë. Jam wënääkën nyëjxtë *Kuppoopkëxp* jëts jam wënääkën nayitë'n tkamatstu'uttë ja tyëjk. Pën nejkxtë kojpkëjxp jam ja' y'awejxtë kumën nyäyx ja tuuj.

Ku ojts tyë'kxnë ëjxajts ja' tja'ëjxaanyitë ja tsyënaatyäjk, nëëj jëk amääy. Ejxajts jam nyëjkxtë mä ja käjp ejxam y'ity. Jam ja tyëjk ja tkojtë jëts jatë'n nyapyäjtëtë jatu'uk'oojk. Wënääkën nëjkxtë jam majää'y kyäjpjotp. Pën jam nëjkxtë, ku ja t'ejxtë ku natyu'uk tyänëtë kuwänë ja' pyattëjkëtë jatu'uk'oojk jam mä ja käjp ëjxäm. Tutä'äky ja käjp jää'y nyamyujkëtë jatu'uk'oojk. Yuutëp tyuntëp ëjxäm ja nyääyx ja'atë pën ja tuuj ojts tyuknëkkëëkyëtë.

Tnëmata'aky Manuel Santiago Díaz

Atom n'et

A yuujk jä'äy y'et, kyäjp, jëte'n atom natijyëm, nay'ejx'äjtyëm, majkmojkx et, majkmojkx käjp atom n'ujkyäjtyëm mäa päät yë Wajkwempët y'et nyääjx y'awtity.

Mäjtuktujk *municipio* yë ayuujk et, ayuujk nääjx yajktatsëen, nëtu'kety yë *municipio* tmëët *agencias*, jam nayte'n *agencias* jëte'ep kät nyakumatsy mäa yë ayuujk *municipio*.

Tunoojty kojpojty yë ayuujk et, mëj ja këjween, ja kaats, jakëjxp et yajkmëët mäa xyixyën (yuukooty yajktiijy) mäa y'anyën (apä'äjt) tëkäjtsp nayte'n ja tunk, ja nepk. Nën yë kojpk yajkmëët jam yajkpäaty ja E'pxyujkp, To'oxy kyojpk Kuppoop'am, naxy e'pxmäjk mëke'pyxy kyipyxy.

Tnëmata'aky Javier Avelino Fernández

Ja anä'äjkunk myatya'aky jëte'ep ojts xëë po' jyumpejtn

Jekyipëkëtë'n yë xëëw jëts yë po' mu'tsk mijxy jëts mutsk kiixyik ijty yë' y'ettë yää näaxwiinyë, ja tyeety'amëj ja tääk'amëj ijtyëj myëtsenäätyëp, ëjxajtsëk tu'ukpë xëëw ja tääk'amëj tkejxy ja y'äp ja y'ok jëts ja tyeety'amëj atswä'ätët ajop'ajtpë. Ku jam jyä'ätnët, wyäänyë ja mëjä'äy.

Ti ka' ey u'nk ku mëëts të ment ëjts yë n'ä'ajt ejxëk, ne'ek yäw ja jëyujk nmëët'ajtnë. Wënetsëk ja mijxy, tnëmäy ja y'itsy: Nëjxk tu'uk tsää x'ajts pakëny jëts yë nmëjteety n'ä'ajt ejxënt. Ku ja tyeety'amëj twoknëtë wënetsëk t'ejxpattë tu'uk ja mëj ä'ajt, Kät najäw xë'n taj'oo'tët, tikënet tyuntëp, tyakutsäpxëëk ja tyeety'amëj, ja tsää, jëtsëk jami tyääny ooky.

Ëjxajtsëk ja una'jk wyinmaytyi xë'n ja tyääk'amëj tnëma'atyët; jatsëk ja tyapyääjte ku ja tsu'utsy ja' tmëjä'ätët, kuk ja' y'ujts jatsyu' tsu'utsyi, yäm ja teety'amëj ja të tyiktsu'utsyjajtnëtë; ta ja tkuuyjääm tseetsnëtë ja y'äk yikxon tyik'ujtstë, jets ja wyet ey tanëjantë jets ja jam teentyäktë tanaapy mëët ja pujx ja'ajp, jets ja' kyaxë'ëjkt kuja tyuny.

iMej tääk, yajk ëyë mejts ja tojxk! të ëëts ja tsu'utsy ja ntëëty amëj xmo'oy, ujts jatsyu' tsu'utsy.

iEjxäm ejts nyik'eyë mēējky! Kutskek jam wyinaty
kyaanyetë, ejxajtsëk tu'uk ja xukx jyä'äty jatsëk ja' wyä'äny:
iJa mnēēyä'äyts mtsyu'utsypy!, ija mnēēyä'äy mjikxypy!
čTitë'n yë jëyujk jatë'n tyijypy? iTa'aweppepë yë kä'äjp!
Jatë'n ja mäjää'y wyä'äny.

Pajtyikëtë'n yë xukx yë y'ääw nukoo yëny ku ja kä'äjp
yajkta awepë'ëky.

čJatitsëmts ja mējteety kya'jä'tnë?, pë n'ëts ejxp ejts
ja' jyäwë, nēmëk wyä'äny. Ku jëk jam jyätnë jam ja
nëyä'äy ja pujxa'ap nyatyakupë'kxyi. Awä'an tmëkajpxy
jëts tnëmääy:

Sutso mejts, čjatits tē mkaniyx ajop'ajtpë, japë tēts ja
unäjk m'ëts wäyi?

Nëpën kya'atsëëy. Tikënet tyumpy, tyawypyxypyëj,
tyawypyxypyëj ja nyëyä'äy; ka'ap ja' tkumay kuja nyiyä'äy
tëë y'okn; tatsëk ja kuuyjääm pyëjnë, ejxajtsëk tukki'iyi
jyäämëkyijxy, ja kuyjäämëkëtë'n yootsëmpejtpë.

čTitë'n tujnëp jäjtëp?, čuktëtsëtë'n ja nëyä'äy y'ooknë
jatsëk jatë'nyi amay jotmay?

Kuts wyimpejnë tyëjkjotp, nippëntamëk jam, tē ja y'äp,
ya y'ok wyinats kyaktëkëënyitë. Ejxajtsik ja' tpatsëë'ny.

Pënjatyik pyatypy, jatë'n ja' t'jayiktiy: çti ka' meets namajtsk ja unäj k mä të xpäätý?, ëjxatsik tu'uk ja tëëxëjk y'atsëëy:

iAy, ay!, kiti xjansty atsipy, jantys pejkp ejts ja tëëjts, yëëtsë xik'oo'wämp. ja unäj k wyinaty të nyajyu'utsyitë tyëts akujkypy.

Ëjxajts ja mëjtääk yaktu'yo'jy. Jamëk tu'uk ja tëjk tpäjty mäyëk yiknëmääy:

Tëts ja' jyantsy nyäjxtë pujtp, të ejts ja ntutkkemy ja' t'ëjxkuttëjtë.

Jamëk ja tääk'amëj jyä'äty mä ja mejyën, jamtamëk ja y'äp ja y'ok wyinaty të pyajnetë teenykyëjxp. Jetsëk ja y'äp xyëëw jatnë jëts ja y'ok pyo'jäjtnë.

Jëtsëk ja' kyayiknatspäättët, ëjxajtsik ja wëk, ja kuumyu' ja xëëwyink tanëwëjtë ja myëjtääk: jëts tnëmääy. Yum tääk yë naäjx, yum tääk yë naäjx.

Ëjxajtsëk ja tyääk'amëj, jyumtëjkënë jëts ja jëyuujk kya'tëpëyët, wënëtsëk ja' tyipty jäjtnë.

Ëjxajtsëk ja kiixy pën wyinaty de pyo'jajtnë tjää'myejtsy ku ja kyëëk të tjää'tyëkëy jam tu'am mä ojts pyoo'xtë.

Awëjx mejts ay yä, wan ëjts ja nkë'ëk t'ats keny.

Jtë'nëk ja' wyä'änyë; ku jëk wyinpetkojmë, kä'tämëk ja y'ay jam uk pënë, tëë kaa ye'ennyë, ka'ap ja t'uknats pätenyë ja y'ay, pën wyinaty të xëëwjäjtnë.

Jakëjxpëk yë xëëw mëët yë po' nijuunë kyananyatspäättëyëtë.

Ku yë tsäjp npat'ëjxënt, jam ja kë'ëk matsäa' kyaxi'iky, ja'tsëtë'n ja' miti' ja kiixy ojts tjää'tyikëëy jam tu'am.

Ja jujky'äjtën mëët ja moojk

Jatë'n yiknajäwë kuk atëm ja nměj teety ja nměj tääktë
omää wyitejtë. Omäkamää y'ejxtë kyoowtë. Pajtyik ja' jätë'n
tnajää'wëtë tu'uk ja ujts, tu'uk ja tääm. Ja'tamäk
ja jää'y tyajujkyäjtëp apiky et, apiky kyäjp. Ja'tamäk ja
jyëekxtëp, tyojkxtëp, y'uktëp. Ėjxajtsäk ja t'ëy jyääjwëtë
ja'pë ujts. Wënetyek tyapyajtë jëts ja tpakontë jam mä ja
y'et mä ja nyäyx. Moojktamäkëtë'n ja'. Ėjxajtyäk ja tneptë.
Niwenë'näkëtë'n ja moojk kyä'ääts tany. Ja'yik ja nëë ja
tuuj ja tpawejtskijx. Kawenäkpattëkëtë'n ja jatë'n jyäjty.
Nitti tapyajtëk ja' tka'ukpatnëtë. Ėjxajtsäk wyimaatyë

kutkäjpxmujtët sutso tyapyäätët. Nyamyujkëtëk ja jää'y jëts jyä'të nayitën ja tsoo'k. Nëtu'uk jajty nyatyanëppajtëtë ja tunk. Pën nyinëjkxtë ja mojk myijattë jä'. Pën tääntë ja' y'aejxtë ja käm. Ejxajts ja majää'ytyëjk wyäntë: "maktëkëëk surkë meets yi mojk xne'ëpt jëts nayi maktëkëëk yi mojkpäjk x'anepmuktët, maktëkëk kojpk jaty".

Ejxajtsëk jatën tuntë. Kutsëk ja japojuj jya myiny ka'apëk ja' myaakyixy. Tutä'äkyik y'äätstëjkkinyi jenëjkkë ja moojk. Ku ja tuuj jyamëkojmë tëtämëk ja mojk myimajktëëkpë surkë yonë. Jatënëk ja mojk yä jyä'äty, yä tyääny. jujky'äjtënëk myëët'ajtypy yë maktëëkëëkpë matsyoo'en, moojkkëjxp.

Tnëmata'aky Palemön Vargas, Xaam y'ääw y'ayuujk

Ja yä'p

Jamëktën tu'uk ja jä'äy ne'ek tyim y'ayëy, nittu'uk ja myeeny ja'. Jatsëk jotmony tpääty ja yä'p jëts ja tmääyë:
—Mää mejts yä'pëtë'n yë meeny ne'ekë xpiky jëts akujk jotkuj mtimy jujky'aty?

Tatsëk ja yä'p y'atsëëy:

—Ja yä'p meeny pënë mtsejkypy mejts naytë'n oy, ja' xpäät jaytë'n jotmëk'äjtën tsyëky, nittii jëte'n xkatsë'ëkët.

Jatsëk jyak wääny:

—Japts ëjts yä'p yë nmeenyn njuuty mate'n atsëjkëpëm, mëj tsääj patki'py ja tyany, pety mejts nëëjmë ku niwënë'n mkatsë'kët. Tsu'umëtë'n nëjxënt. Jaxë y'awä'ätsy ja tëjk akäj. Kuts jap ntëjkënyën, niwënë'n mejts mka'ejxwëtet, ja'y y'ejxt ja mtu' mä myo'oy, japxenët xmato'ot oy tii y'anä'änt, oy tii tsyapä'ät jap okajpy.

Jatsëk tso'ontë jam tyëjkjojtp, jawaanë ka tysu'um, ku ja jä'äy myäänëjkxkëjxn jënajty. Jëts jam jyä'të tsu'um'et. Awä'äts tom ja tëjk akäj. Tsëëjkëpëk yäwë ja ayoop yä'p jam yo'oy; ja jatu'uk ja yä'p jotkujk akujk ja' kyaxë'ëky. Jatsëk tyëjkëtë tu'uk jutjotypy, japts yo'otyë waanë, jatsëk ja ayoop yä'p tsyë'ëkëkyojnë ku tmëtëëy akäj tyekyxy ujk y'awä'ätsy, jënejts ja' y'ejxjëtity, jyuk'ijxy tsyajp'ijxy, t'ejxpäätwä'äpy jëte'n tijy, tii jëte'n anämp. Niwënë'n ja' tkajäaw ku ja tsyääj jätty, ja'kejxp ku tkamëmatooy ja yä'p. Ja kumeeny yä'p të ja' näjty t'ejxtän, ka't ja xë'n tjawë. Jënpejtkojmë ja jatu'uk'ojk jam käjpkjotp. Nay mäap ja jä'äy ku ja jyätkomë. T'ats tukmëtoy xë'n ja yo'k xë'n ja yä'p jënajty të jyaty. Kuts ja yo'k tnajäawë jats ja' jyotmaatyejkën, ku ja nyëyä'äyë të tsyääj jätne.

*Tnëmata'aky, Javier Avelino Fernández,
Tukyo'm y'äaw y'ayuujk*

Ja pä'am jä'äy

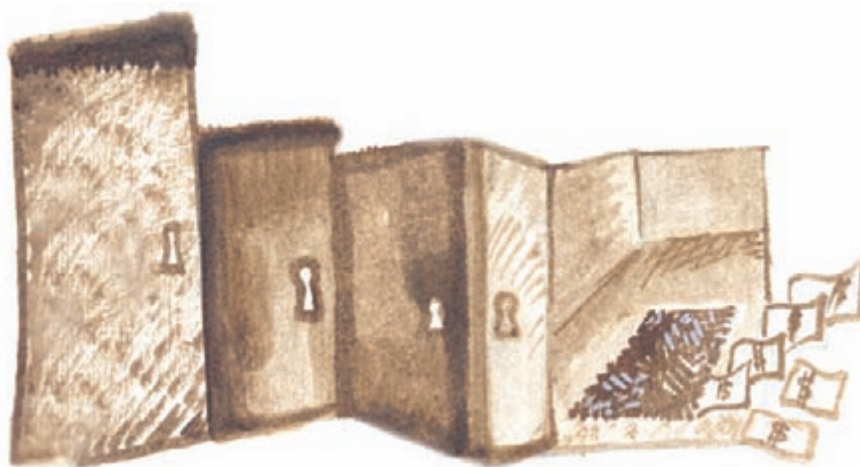

Jatë'n yajknëmatyä'äky ku jëk jëtë'n jam Pujxtajä'm tu'ukpë xëew jyäjty tu'uk ja jä'äy amuum pu'uts ja nye'kx ja'. Tu'uk jatyik ja tēj k tja ajë'y nippëntsëk ja määtäjk ja' kya'më'yi. Jamëk iiy tpäjty käjpaäm tu'uk ja tejku'un k yik'ayowën. Ejxajtsëk ja kutëjk tmëkajpxy jets ja tnëmäy ku ja tu'ukxëenaxy wyinaty te yë'ynyi, pajtyik ja' jya poo'xwänë. Kyim japom ja tsyoo'nkojmët jakku t'ajts ejxwä'äny ja myiku'uk jatu'uk käjp. Ejxajts ja kutëjk ja' tyiknäjk tyejkwënkë'jy jets ja tmëy ja tē'ëky mēet ja tsapijxy. Jawyeen ja' wyinaty tē tyik'a'ujxë, ëy päät ja' twëntsë'kyii'ny.

Kuts kyimjapom ajty, jëts ja kutëjk nyiwijy, ka'ap tukpätnë ja pä'am jää'y. Ja'yi ja tsapijxy jam ane'eky jets ja tē'eky ye'epyi. Ejxajts ja tsapijxy tpëjkji'iky, kuts ja tē'eky twejts ji'iky maanyeenytamëk jap tē'eky pyajtki'ipy. Tikënet tyumpy jyä'jx ji'kypënët ja mëeny jëts ja tapapootsyëë'ny jets ja tanats päätwyä'ny ja pä'am jää'y. Kumë xijnyip wyinaty jamtamëk ja' nyajxy mëj tsaawemp; ejxajts ja tnatsyääxyi'ny jets ja kyë' ja' twantuny jets wyinpet't. Wënetsëk ja pä'amjää'y y'awijxy jets tyiktiy jatijts ja pyatsëëny. Yi mëeny mejts yë' mja', ja'këjxp kuts ëy tē xwëntsë'ëkë –ejxajtsëk jyak wääny–, tu'uk ej'ts ja ejxpajt nyiktany ku atem yä te napyajtyam, wëntsuu'm yä y'ayä'äxt et't tu'uk ja tsajp na'äaw.

–Jëtsëk jatë'ny t'ëjxëkëëny.

Tnëmata'aky Javier Avelino Fernández, Tukyo'm y'äaw y'ayuujk

Ja pëjqp wämp

Tu'uk ja tukyo'mët tixtyëjk tnëmatyä'äky ku jam tu'uk ja yä'ajtyëjk jyä'äty jam tëjkjotp, tyiknëtëewë mäk tyan ja avion'ëxajtyäjk. Ejxajtyik ja tē'ëxyëjk tukmatëëy mä et ja'. Ejxajtyëk ja wäjtyëjk jami y'ujtstëjkëyi'ny, ka'ap ja tuu' ja' tpijky miti' ja tē'ëxyëjk tukmatojëyi. Ka'ap ja mijx

ja ayuujk kyajpxy ja'yi amexän. Kyim japom
ojts jyät'kojmë ja jyäatyëk jëpy, ejxajts ja të'ëyëjk
yiknëmääy ku ja kujtypy jantsy tsuj miti' jam
myëët wyinaty. Ka'ap ja të'ëxyëjk
y'atsëëy japë ka'xë amexän
ja' tjaty. Ejxajtsik ja kaapy tkuyäjiyi'ny
tejk jotypy; kaaky äänëk ja' myëëy, mëët
ko'on me'jy jets ja kujtypy.

Kuts ja kyay apäjtëyi'ny, ejxajts ja'
tsyo'onë, nay jinamptso ja nyëjkx mä ja
ujxëë wyinty të nikxy, tek nëjëjtypy ampy. Kujatë'n jyäjty
wënetsik ja të'ëxëjk tsyok'në, kawënëäk jumëjtëk ja' wyinaty
ja pää'm tmëët'äjtnë. Nayi ja'pë xëëw ja *helicóptero* ojts
tyattëyi, may ja jää'y y'oottë. Jatë'n ja jää' wyä'äntë ja
o'ojkënëktë'n jatë'n nänk'ëjxëë.

Tmatya'aky Minerva Martínez Rodríguez, Tukyom y'ääw y'ayuujk

Käjpjä'äy'äjtën

Ëjxats njää'y'äjtsëntë käjpjoojtp atëm të nye'kyintë ja'ts atëm xa'ejxkäjpemtëp ja jatu'ukpë käjptë.

Ku jam käjpjoojtp ja këmuunytyuu'nën nyajxy, jatënts tutä'äky ja käjpjää'wën yikpääty, jëts ku nyajxnë ja jumëjt kajajëp ja' xemëjakkëjp.

Ma ja nääyx ja käjp, jam ja jëen ja tēj k yikmëet'aty, uk ja u'unk ja mäay jëts ja mëku'uktëjktë. ja majatäjken miti' yikpäjtëp akë'myi tyamajatakypy ja käjp nayitë'n.

Nëtu'uk nëtu'uk ja käjp tanëppääty sutso ja' ëy tsuj tsyëenëtët tyanëëtët, pajty ja kuttujken jam, tyanëppätëp sutso nëtuki'iyi ja käjp wëmääny yiktattëkët. Kajxmujkenjojtp yikpejktä'äky ja käjpkutunktë, ja'apë jää'y yikwë'ëjxtëp pën jawyeen ëy të kyutunk'aty. Ya'atpë käjpmëetuu'nën tanëppaty tutä'äky yë' jipwä'ätsy, ja mutsk kutun'äjtën yë' tyatsoo'ntakypy jëts takukëxë ja mej kutunk'äjtën, ja jumejt yikejxp jets wënääk ja kutunk'äjtën të yiktanaajxy.

Yikmëpëj k kuja ja yikjujkyäjtpe, miti' mëet nyawijtsyi ja nääyx jëts ja tsäjp: ja kojpk, ja änk, nëe jets ja tuu' amääy et yëëtë mä yikjawë jets yikmëet matyä'äky ja kunuukxy yikjujkyäjtpe.

Ja käjpkäjp x mujken ja ' ja wyä'ny jets yiktanëppäät ja käjp jukyäjtën; mä ja mäjää'y ja y'ääw ja y'ayuujk myëjtä'äktë ku ja kutunk'äjtën të tanäjxtë uk t'ijxitë t'najäwëtë ja käjp jukyäjtën jëts wyënkukkët ja amukkë mëj jotmay.

Tnëmatya'aky Palemön Vargas Hernández, Xaam y'ääw y'ayuujk

Ja tunk ja pëjk, ja käjpmëëtuu'nën

Tëkatsyëtë'n ja käjp tmëëtëtë ja kyëmuunytuu'nën,
ja'apë tunk yiktamayäjp ja käjp, Jatë'n yiktamëyëjxy
ja käjp ja mək'äjtën.

Këmuunyityunkkëjxp; jate'n ja majää'y ja käjptëjk tyik'ëyitë,
ja mëj tuu' tkojtë, uk omiti'ip käjp mëtu'nën, majyëëp ja tëjk
tu' jëte'ep tsyam txoxpë ja käjp, yijktaxonta'aky na'muk.

Majyëëjp ja këmuunytu'unën nyaxy: jam ja xuxpë wojpë, yikaapyë, uk ja kuyäjpë yikwentsëëkë. Jamts ja ajtspëmë uk ja xuujxpëmë. ja kutunk'äjtën ja' këmuunytuu'nën jawäänë kajaj jajkp, tää'nëp ja' samään'ampy uk po'ämpy, tu'ukpë jumëjt, muumpäät jawaanë kajaj. Jatë'nëtë'n nwää'nët ku yë kemuutyuu'nën mëj tsoopäjtën, nëtukki'yi yë' pyutëkkë.

Kutë'n jëjkyip, jawänë kajaj y'ijty ja këmuunytuu'nën, ja'këjxp ku ja mëëny kya'ity miti' tya'eyip ja jëën ja tēj, ejxajts ijty y'amukkë ja meeny ja'ats yiktajuupy ja pejta'aky miti' tya'eyip ja käjptēj.

Kutë'n ja wää'nënt ja tunk ja pëjk-käjpmeëtuu'nën, ja'të'n yiktëjp ku ja majäaw yiktamëyejxy miti' putëjkëp nëjum ja pujx ja Käjp.

Tëmatya'aky Palemón Vargas Hernández,
Xaam y'äaw y'ayuujk

Ja käjp jujky'äjtën

Najxwiiny jujky'äjtën. Jatë'n äptëëty ja oktääk y'anä'äntë ku atëm n'tääk'ätyintë yë nääyx, jaakëjxp ku ja tajujky'äjtën tyaky, uk otti yi'ikxy miti' yikjujky'äjtp.

Näxjëëty atëm nyik'ëyëntë, ja käjp mä nxëëtuu'nyintë, nkëmuu'tyunyintë uk otti tuu'nën pëjkën. Jam ntanëppäjtyim ja kutunk'äjtën jëts ëy tsuj jyaakt, japë ja'xë yikmëjtëjk'äjtp. Pënë ka'öp ja nääyx te kutëkëënyëp ja käjpjää'y'äjtën.

Tunkkëjxp atëm ja nääyx mëët napyäjtyantë ku nijpyintë ja mojk, ja xëjk, ja miny ukku n'anëjkxantë n'akajkantë ja kunuu'xy etjoojt miti' nëtu'uk nëtu'k ja käjp myëët'ajtypy. Ja'apë mäk'äjtën, ja tunk, ja'të'n putëjkëp jëts nyiktëkäjtsyim ja et ja najxwii'nyit pëjtä'äky, miti' putejkëp akë'myi uk amukkë.

Tnëmatya'aky Javier Avelino Fernández, Tukyom y'ääw y'ayuujk

Ēēts ja n'ayuujk

A yukjä'äy ēēts, ja n'ääw ja nmätyä'äky ayuujk xyëew, ja'ts ēēts nyiktunkpatypy yää ayuujk'etjoojty ku ēēts namyikäjpyxyë; äy ja käjpxën tēkatsy tu'uk tu'uk ja käjp, namyēmētokukēp ēēts wä'äts.

Měj jëts jëte'n atom yë n'ääw n'ayuujk, japëyë'xë jëte'n tnëkäjpxp tnëmatyäkp ja jujky'äjtën, ja käjp'äjtën, ja xëëtuu'nën, ja kutunk'äjtën, ayuujk ëëts nkumä'äyë ayuujk ëëts n'iiy; ayuujk ääw äpteety oktääk tyajk wijy tyajk kejoy ëëts ntääk nteety, ja teety ja tääk nayte'n ja y'u'nk ta'käjpx ta'xeek ja y'ayuujk ääw, jakëjxp jate'n n'ayuujk jää'y'äjtyëm. Ja ayuujk ääw atom najkta'exjkäjpyëm mëët jatu'ukp käjp, pën akäts ääw uk amëxan kyäjpxtëp.

Ja ayuujk matyäjkën atom xyajkmëkyëm xyajkjantsyëm. Ku ëëts ayukjä'äy npäaty jam amëxänjä'äy myëj käjpjotp oy ëëts nayjäwëyë, ayuujk ëëts nmatya'aky. Yë ayuujk ääw ja' yë wyä'äny jëts yajknëmatyä'äky ja najxwiiny jujkyäjtën jëts ti memp këtäkp. Pety ëëts nwä'äny ku yë ayuujk ejtp nkäjpxën, nayitë'n ja amëxän uk jëti'ipë ayuujk jets oy pyën nëwempët käjp jä'äy nmëët nmatyäjkënt uk pën näjxwiinyët jä'äy.

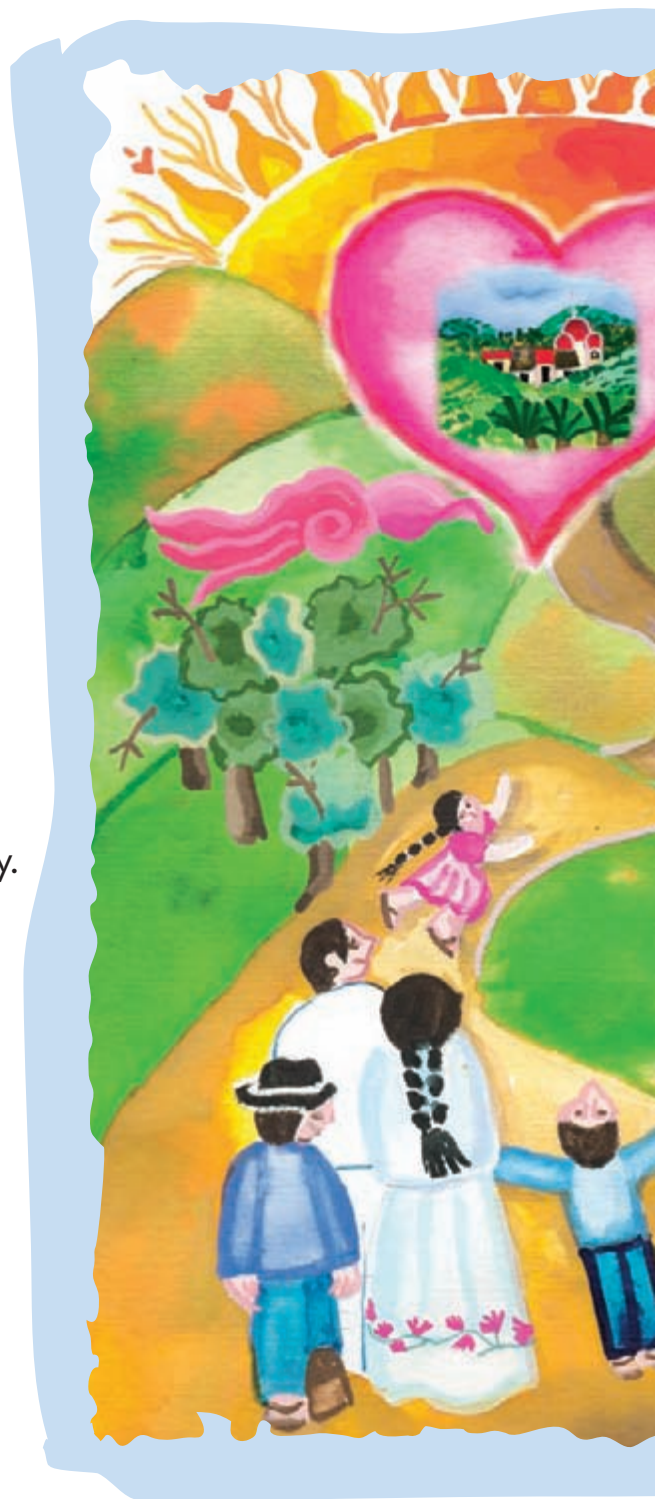
Tnëmata'aky, Javier Avelino Fernández, Tukyo'm y'ääw y'ayuujk

Ja käjp

Jam ja' ejtp xyëmë awijxy
kujakam ëë n'ats ojtskëjy.
Ja' të tyaky ja wënmää'ny
të tyaky ja jukyäjtën.

Xëmëjakëjxp ja' y'awijxy
mä äpkonk tëyiktanyi
Jam ja wyimää'ny ja' tyikäätsy
xontäjkën mëët.

Ëy jakäm ëë nja ëtsy
wënmää'ny jëjtypy ja' yik mëët aty.
Të ja y'ayuujk ja tsyënää'yin
tuki'iyi tyakkakë.
Të xukjajty ja xëtuu'nën
jëts ja käjppää'y äjtën
sutso yikmëët matyä'äkt
ja kojpk ja tsäjp.

Ja käjpën awejxp, ja käjpën xontäkp
ku ja y'u'unk ku ja myäay
jam wyinpettë jotkujk.
Nijuunë kyawä'äny: "njäatyikëëpy ëj'ts ja njää'y".
Xontäkp ja' nayitë'n
ku wyin pity ja unäjk.

Jatë'n ja jukyäjtën jam të yikppäaty
mä et mä ja käjp ja äp teety të tyiy tany.
Myëët'ajtypy ja ayuujk tsoo'ntäjkën matyä'äky
sä myiny, sätë jyeeky ja käjpu'unk ja wyinmäa'ny.

Ku tunk yik matyä'äky nëjum ja yiktuny
kutunkäjtën pyäätmë ja tsojkën yikyäjkp
corazón.

Ja käjp yikwënmaapy ja jyujkyäjtën kajaj
Jëts ëy yikxon yë'ëty y'ana'mën ja Konk.

*Tëmatya'äky Palemön Vargas Hernández,
Xaam y'ääw y'ayuujk*

Ja nääjx nkäjp ëts nëë iipy

Jentsy oy tsuj, ëts ja nääjx nkäjp
määts tëë nmääxu'unk'aty.
Njën ixy njëp ixy ëts ja ntun nkojpk
ets y'ääy ujts.

Oy tsuj kyaxi'iky ja nëë'ää, nëëmu'kx,
ja' kyämtunk, ëts mäa nëj kyutëxänaxy.
Xonta'aky ëts nay jäw ku tsa' nkäjp jëtë'en n'ixy.

Xiiixy ja m'et, kumëjxajëp ku njamitsy
ja yajkjujky'äjtp të'n tëë mpëjкта'aky
tëë m'otyuny, tëë majkxexy mëët ja ë'en.

Mëët ja m'ää m'ayuujk
ja mkä'äyën ujkën
pety të'en mijts nëë'ëy nääjx käjp
mëët tu'uk ää tu'uk joojt.

Tmatya'aky Ruth Martínez Vázquez, Kumujkpët y'ää y'ayuujk

Mi'ikxy

Mi'ikxy yë ayuujkjä'äy, ayuujkäjp kyatyëp y'uktëp, nayëte'n kyaxëëky mä'ätsyën, yä'ät yijkay muts teexyotp, kä'äp nyë'ëëtsy.

Ja nëto'oxy nyëyä'äjp y'antoopy, tii mtsejkypy, tii mkayempy m'ukempy. Nëyä'äjp wyenä'äny oy yë' mi'ikxy nkä'yëm.

Kum ja mi'ikxy y'antoopy, taa ja nëto'oxy yijkojy, xë'n ja tsojkën yijk mëët'äty xë'n änmäjäwën t'äntoy yijkaapy mëët xëjk uupy, ko'on me'ey, niy uupy, tsëpäjk me'ey, mëët jyak takay, tsu'utsy tsyä'äy, mäa jënpääjk, äjkx tsä'äy, tsëpäjk t'ëëts, kutypy.

Jëtëën ja' mi'ikxy y'äpäät, jawiin ja' yäjkts tyë'ëtsy, ëts taa nmëkx'o'ojkën, ëts taa ne't texyjotp jyäk amë'ëkx, ëts taa ntaakujäjpën ja' uupytokx.

Tmatya'aky. Ruth Martínez Vázquez, Kumujkpët y'ää y'ayuujk

Mi'iky

Ja mi'iky, jaa y'äpää't ku tii jotmay, tii jyäk xëe tuny, uk ku jä'äy nyi'ipt, uk wëntsëjkën pën tmo'oty. Mää yë kumukpët käjp, ku nyi'ipt, yë äpäjtëp puj mi'iky, kupäjk mi'iky, näk mi'iky mëet tutk tojkx.

Ku ja akujkxyëe tpäätsy ja yä'ät kay uuky tyuny, mëet ja mëeniptëjk. Ku ntijy jëtë'en jyäk tuny, yë' y'äntootëp ëts ja moojk y'it, yo'nt pyat oy, ja ntijy jäk wëntsëjkëp ku moojk nyäxtëk, ja jak nëe kaapy ëts jyäk tyoskuyaty ja yajkujky'äjtp. Yë tën kyatyëp ja' puj mi'iky, kupäjk mi'iky, näk mi'iky ëts tutk tojkx, yë' mëet jyäk päuuky, kuley nyëj uk jëtsy jo'oy, xo'oxy kyë' ja' moojk kyë'ëy mëti'ip tump.

Tmatya'aky. Ruth Martínez Vázquez, Kumujkpët y'ää y'ayuujk

Xëjkwënëäxy

Ku jëtë'en xëjkwënëäxy nkaakyojëm, ka'ap tojk tsyeki, ku jëti'iny kaaky, kuwän tojkx tsyeki, ää jojt t'äntoy, ëts pety ntijyën jä'äy jëtë'en nëwinmay, ëts jëti'iny nkakyojëm, ëts oy mää yuu tääjk nkonkojëm, uk mää muum ntu' yoyëm.

Jëtë'en y'äpää't yë' xëjkwënëäxy: jawiin kaaky tyë'ëtsy, taa xëjk me'ey jyäk taa winjääxy. kixk ja' xëjk kyë'ëy. Mëepää't pën jyam'äjty ja myeeny, mëët jyäk taa mëëkay tsu'utsy tsyä'äy ujk äjkx tsä'äy, tsëpäjk tē'ëts, kutypy.

Tmatya'aky Ruth Martínez
Vázquez, Kumujkpët y'ää y'ayuujk

Ja tu' yo'opy myatya'aky

Jutimpy ijty tēyēp yē
kutujktājk yajkpäaty,
jam ja noky tyuyo'oy, jam ja
ka'xpajt noky pyētsimy, jan
jēte'n njäätën ko ja nääjxtsep
ja ayoon npäajtën mēēt ja
nmuku'uk, jam pekyjyā'ay
yajknatswets, uk tii mējk
tojmay yajkmēnijky. Teky
yo'opy jä'ay nyijkxy, ka'ap
tii ja mēj tu'.

Tu'ukp xēē jēkjēte'n jä'ay
nyikyxy Jutimpy, ēts jam ojts
kyutsu mää ja Epsy kyäjpën,
jam jēk jä'ay ojts kyutsu'
kyu koots, taa jam ojts
t'amtoy mää tu'uk tējk ēts

yäjkmatä'äkt, jentsy oy tsuj ja kutëjk wyin oy wyin päät,
 taa yajkaux'aty, tää net nyäxweety, kuuk t'ijxpäaty kyä'äy
 ni'ijpy, taa tpäät ijxy, wa'k jam, jä'äy tyeky, ka'ap tii tkajpyxy,
 ja' kutëjk myutsk mänk, y'anmay, tsyäm mijts mjäktsutsä'äny.
 Ta ja myätääjk yajkmeeney, jap ojts yajkexy mäap mäa ja
 tsixkën, taak ojts ja' kutëjk tso'ont, nejt ojts kye'eky; ojts
 ja' jä'äy y'ijxy, taa ojts yäjkpätsoony, ojts ja nyawyämukyët
 nēmay, taa jëk pyatsoonyët mēët uk ëxpiky, tsiin kuno'oky,
 pety jyentsy kye'eky, ka'ap ke'ey y'uk myätäkn; ka'ap
 t'ujknajäwën wi'x tunt, nejt jëk ojts tu'uk kipy wejtsë'eky,
 taa kyëxpety tu'uk mēj xojkëjxp, kupäjkp ojts pyety, jam ja
 kipy t'ëxjëpijpy ëts jakam kyä't, ëts jëtën ja twënë'ëny, ojts
 tyäjktekoy ja' tyeky (*huella*), jëts këtiip ja' uk ëxpiky pyätët,
 jam jëte'n ojts myä'äy xojkëjxp, taa ja tëkaak y'ëën, taa ojts
 wyënëjkn mäa ja' xoj, tyu' yo'ny ämäjäa jëts mäa kyäjpën
 jyä'tn. Ëts jëtën ja tmatya'aky, xë'n ojts jyaty kyupety
 jam mäa ëptsy kyäjpjotp, jakëjxp jëtën ja mējä'äytyëjk
 wyënë'änt ku jam mäa ja' käjp Eptsy txëew'atsy, jä'äy
 tsyutstëp.

Ku jam pën tyu' mä'äy, oy tsuj ja yajkwyintsokt
 jyäkwinpääty, jëts jap jyäk mä'y mäa tsixkën.

Tmatya'aky Ruth Martínez Vázquez, Kumujkpët y'ää y'ayuujk

U'nk teety nyëëx tyajku'nkpäaty

Jëte'n jëk ojts tu'uk'oojk tyuny jyat yää Puxëk'okypy, (*Mosquito blanco*), kumujkpët y'et, ku tu'uk u'nteety ja nyëëx tyajk'u'npäajty, ku kye'exy nejt jëk ojts wyinkëm tyu'y, käwnääk xëë käwnääk koots, ne'ek ja nëëj kyomn, nejt ojts ja nääyx pyëjy mää jëte'n najty jap tsyëënën, ta ja tyëjk tyu' y'ëjxjëëty, namuk ojts y'okt.

Mej tsä'äny jëk jap xyam tsënaapy, jakëjxp jëte'n ja nääyx jyä'y jëmëjt jëmëjt, jaa ja pyëtsimy ku tyu'y, jä'äy kyëpäjk jëk ja kyëpäjk'ajtypy, ëts ja nikyxy tsä'äny. Ja kiixy y'u'nk jëk jëte'n tsä'äny jumpejt, jakëxp ja jëte'n jyaty ku ja u'nkyyeey ja nyëëx tyajk'u'npäaty.

Jëte'n ja teety tääk kyajpxwij xyäm ku ka'ap y'oy ku tu'uk muku'uk tysëënëtët.

Tmatya'aky Ruth Martínez Vázquez, Kumujkpët y'ää y'ayuujk

Jä'äy kyuxi'iky

Tu'ktejk jëk jëte'n ja ja' jä'äy jantsy ayoop tsëenët: ja yä'äytyëjk tyoxytyëjk t'änëjm.

—Kijxy ku meeny n'uk päjtëm ntëjk kojëm majtsk nëpatp.

Jamts jëk ja y'u'nk pyätmëtoy ku jëtën teety myatya'aky, taa jëk ja wyenä'äny:

—¿Teety oy eÿts jam npat mäa jëte'n xkajpyxy ja tëjk majtsk nëpat?

Ja tyee y'atsooy; mexy tii tē'n mnëpatempy ëts ku mkunäxt. Jajajajajajaja...

Tmatya'aky Ruth Martínez Vázquez, Kumujkpet y'ää y'ayuujk

Ja toxywyënä'äjk tsëmkakp

Jëtën ja' mējä'ätyëjk
tmätyä'äkt ku jekyëp
yää ayuk etjooty ja ijty
tu'uk poj wyëtëty, jä'äyën
nyakyojy, jëmpet jëk
tyeky jya, ka'ap ja
pën tnajaw, pën tii jëte'n
ja, ëts ja' to'xwyënä'äjk ja
tsyëmkekypy. Jawiin jëk ja
y'ujk nijk xyam, y'ejk nijk icy
mää ja jëenën, ets ja jyupajk
tyajkjokxtëjk, ets ja jumpity
o'ots, nejt ja tsoony, ets ja jyä'äty

käjpjooty; ka'ap ja kyaxi'iky ku jëte'n ja nyaxy tyëk mää ja
käjpën, kutsëk ja kiixy tpäätty ets ja tpëye'ye, nejt ja kiixy jam
jyupajkixpy y'otstany, ets ja tmëtsoony, tmëke'ek, jamëk ja
tmënikyxy mää mēj juujkën, mēj itjot.

Ka'ap ja pën tnajäw pë xe'n jëte'n ja tiny, ka'ap ja kiixy
nijuun y'ujk y'ukjumpijtn.

Tmatya'aky Ruth Martínez Vázquez, Kumujkpët y'ää y'ayuujk

Nëëpa'am wëntsën

Jëtu'un ja Santiago Apóstol yëknëmatya'aky jëti'ip yää nääxtsënaapy käjptsënaapy moo yä'ät käjpn xëëw'aty nëëpa'am. Tu'uk'oojk jëk tu'uk ja jä'äy pyëtëëky tsu'um kujk, taw iijxëtity, kujëk t'iixpääty tu'uk ja jäjp, ja jëën, jam tsääwip, tsujnaaxy jëk ja tyikyxy, yëkxonëk ja y'ayutk. Ta jëk ja myëku'utëjk tmëkajpyxy, nyakyäjpymikyët, kyaj ja na'amuk t'iixpääjt. Ets ojts kyënäxtë moo ja jëën, ku jam jyäti tsääwimp, ja wëntsën y'awänäx jëk jam, taa jëk junmaaty, tii jëk jëtu'un tuunëp jätëp, myatyäkmukt, wyä'ant, yë jëtu'un yää käjptsënayämp, yë jëtu'un wëntsën'atämp, nejt jëk nyakäjpymikyët na'amuk ja pujx käjpn wi'x yajktunt, tajëk junmaaty ku tu'uk ja tsäjphtëjk yajkojt, na'amuk jëk jëtu'n tyunt pyëkt, ja awänäx tyajkjä'ti käjppotypy. Ëjxë tsyampäät nayjam tsääwimp jëk ja kyaxëëky.

Nëpa'amët käjpn y'ääw y'ayuujk
Myatya'aky: Eudoxia Martínez Ocampo
Mëjä'ätyëjk yajk'ëjxpëjkp

Ijxkáp nëëpa'am käjpn

Oy tsuj jëkxon yë Nëëpä'am käjpn, jokx ja y'et, jam nkäjpñ wyintum tu'uka ja kojñ, mëti' ëëtsy ntijpy toxyëjk kopk. Jakëjxp jëtu'n jëktijy jey koo jëtu'n kyaxë'ëky ja tuun'ää kojp'ää, tam jex tu'uk ja tsuj toxyëjkën mya'ay tsajpwäk, jëkxon way yony ja' ets tsujkonë ets ja tsitsk jëkxon mëj pyetë'ëky, Jëtu'n ja okteety oktääk wyä'äny koo ja toxyëjkëp tu'uk mya'ay. Tu'uk'oojk tu'uk'oojk kyotsä, ux et jëtu'n ujk xënyë, jam ja toxyëjk tu'uk jëk'ijx mya'y.

Ja nëëpa'am këjpn, tam yë ayuujk käjpën, jam tmëät'aty ja tsyäjptëjk, käjpn etkujk, ja kyumuuny tyëjk, ja xyuxp, naytu'n ja y'ëjxpëjtäajkëtsy, ja tsooyëp tyëjk, toktäajk, mää jä'äy nyamëkajpxë. Ja këtunkët jëtu'n nyë jëëp ätëp ja käjpn.

Nëëpä'am käjpn y'ääw y'ayuujk
Myatya'aky: Carolina Luis Gaytān
Mëjä'ätyëjk yajk'ëjxpëjkp

Nëëpa'am matya'aky

Jekyëp jëte'n tyuny jyaty yää atëm nkajpjooty, pë tii jumëjt jëte'n ja', ojts akë'my tsyip tunt atëm njä'äy, nyanypëtë'ëkyët mëët ja pux mëët ja tujn, tu'uk ja jä'äy jëti'ip tnëkojp'ajtp, kyaj nya'amuk, nejt ojts ja mëj kutunk tyajk'oockt jam moo ja patu' jëti'ip nëjkxp Potskëjp'am. Nejt ja käjp na'amuk pyëtë'kn, nyakyäjpaxmujkënët, tnëtso'nt ja pekyjyä'äy, may xyëëw ja t'ejxtaaty, jamëk jëte'n ojts tpäät moo yë mutsk käjpn, tnëtëjkyët mëët ja pujx na'amuk'amy, ta yajkmäjtsnët, yajkikxnët yajk'awë'nët ja pekyjyä'äy, yää käjpjooty jya'ti.

Yää jëte'n yajkmëtso'ony ye'epy, tmënëjkxt ojts jam Mëykyëxp, moo ja kuttujktäajk, moo ja wëntsën, jamts jëti'n yajkutuuyny, ka' yëjknajaw pë mää ja jä'äy tysam...

Nëpa'amët käjpn y'ääw y'ayuujk
Myatya'aky: Oliva Castañeda Próspero
Mëjä'ätyëjk yajk'ëjxpëjkp

Ja tsoyëpë mëët ja pä'am jä'äy

Tu'uk toxyëjk mëjk pyeky ets jam jya'atsy moo
ja tsoyëpë, ets tnëëjm:

Toxyëjk: Määy tsoyëpë.

Tsoyëpë: Määy, näx, tii mjätëp, çok tii tëkpotëkëkp?

Toxyëjk: Ok iix tsoyëpë ëjts nëkoo tu'uk nteky okpëjkn,
ets kyaj nëjäwä ko të pyëjktsoony.

Tsoyëpë: Ää oy jëtu'n, kyaj mjotmay'eeky yë'yë pyayë'ëpy
xëë mjëmëjt.

Toxyëjk: çSoo kyat të mëtooy?

Tsoyëpë: Jëtu'un tu'un.

Toxyëjk: Tii ko, naytuntsë tsäa jatu'uk jyëmëjt ets kyaj pyëky.

Nëpa'amët käjpn y'äaw y'ayuujk
Myatya'aky: Victoria Castañeda Luna
Mëjä'ätyëjk yajk'ëjxpëjkkp

Wääjx okp käjp

Jëxtiky jëmëjt tsyam nyëxn ku yä'ät käjp kyojy miti'ip yëk tëjp Wääjx Okp, ja' jëk jate'n nyëkejy, mää ja' wäajx ne'ek jyujky'äty, ja'y ko juujk it yää; yä'ät käjp jam nyakyumatsy mää yë kumujkpët käjp. Ja jä'äy jëte'ep yää käjp tsënaapy oy tsuj yajk pääty, tuta'aky kyukajpyxy kxyi'iky.

Yää jate'n tu'uk it txëew'aty xampa'o, ja' jëk jate'n nyëkejy xampa'am, ja jëk jate'n ja tu'yë'epy ijty tyu' mä'ät, tyu' pokxt, pënety jëte'n ajuupy akäjp xp, oy miti'ip käjp tsoont.

Ja wääjx okpët jä'äy nyiipët kyojtëp moojk, xëjk, kääjtse' nä'an.

Wäajx okp käjp y'ääw y'ayuujk
Myatya'aky: Noemí Díaz Víctor
Mëjä'ätyëjk yajk'ëjxpëjkp

Yë käm tunk

Mää Texkyëmpët kajpn, yë yetyëjk kämp tump, jam pën mok, xëjk, niiy, ko'on tnip tkojp, naytu'n ja kawe, waxk. Jats yë toxyëk, ets tyajkay tyak uuktëj jä yetyëjk mëët ja y'un k ana'k, ets nejt tsoontë tunpë, ets ko pitsim ja jikyxy ta net tkaytyë t'uuktë.

*Tëxkyëmët käjp y'ääw y'ayuujk Myatya'aky: Teresita Modesto
Juárez Mëjä'ätyëjk yajk'ëjxpëjkp*

O'kp xëë

Ko mäjtsk any yë *noviembre* po' ja ëëts nxëtunt ja o'kp anëm, ja jëtu'n yajkjamyetsy jëts n'awix, pënyety të mëët atëm naxwiiny, naxkexy n'ats tsënä'äyëm, nejt yëk wintsëkëtë mëët ja më'ëky ja tokx, naytën yajk mo'oty xäknëj ja pä'äknëej, ets naytu'n yajk pëjкта'aky ja ääy tsya'am, ja maäjk pëjy, ets jam yëjk pëjktäkiixy mä yë yajkjuky'äjtp y'awäxën; natu'n y'oy pyäät ja wintsëkë'ëny ets yajpëta'aky mäa ja o'kp jam pyokxt.

Tëxkyëmët käjp y'äaw y'ayuujk
Myatya'aky: Basilisa Rosales Francisco
Mëjä'ätyëjk yajk'ëjxpëjckp

Ja pëjkën

Jam mä Kunätspët kajpn jëtu'n ja mëja'aytyëkëtsy
nimëtsyäktë ko jëtu'n ijtsy pyëka'antë, kä'äp
ijtsy nyawën'ijxëtët, kä'äp ijtsy jawiin kyäjpëty
myëtsyä'ät ja una'akt jëti'ip pëkantëp, ja tyeety tyääk
kääjpëty mëtsyaktëp wi'ix ënety pëkantë ja u'unketsy,
ja twejts'oyëp wejtspäajtëp tii xëë ti po' ja pëjkën tyunët.
jeky'et ijtsy juky'ajtën mëët ja nyëmëtsënanpy,
kä'äp tam tsyamëm.

Ets nën jëtu'n tnimëtsyaktë ko ja taak teetsy kä'äp ijtsy
ja u'unk y'ënakëtsy mää tkäxtë, nimää ja kyanëxtëtsy,
pätsy ënet tsyam may ja jä'äy mëti'ipë ots ka'ap ijxpëkt
jëtu'n ja ko ka'ap ma nyëjxtë.

Kunätspët käjp y'ääw y'ayuujk
Myatya'aky: Aniceta Vázquez Gutiérrez
Mëja'atyëjk yajk'ëjxpëjkp

Ja lut zopilote mëtya'aky

Ko ojts yë yajkujky'äjpë ojts tyajk kojy ja tsäjp ets ja nääyx ojts yajk tpëjktä'aky, nimajtsk ja änëm (ángel), tu'uk ja xëew'atsy änëm Miguel, etsë jatu'uk änëm Luzbel; mëti'ipë Luzbel äjtpën kä'ap ojts ja wintsën tmë mëtoy ojts tkajpxy kyutëjy, ku ja winsën tka'ijx jap ja y'ëjxtä'aky moo ja tsënapyajtën, jap jëk jëtu'un myëku'uk tnëmay koo kyaj ja wintsën tmë mëto'ot. Ënëts ojts ja wintsën nyatskax yää nääxwiiny, yajk tunk mo'ojy ets ja it nääxwiinyët tiyajk wä'ätst, tok tsu'tspëj jëte'n ojts yajtanëpëjtääk jakëjxpën jëte'n ko ja wintsën tka mëmëtoy, xampäät tok tsu'tspëj yajkxëw mo'ojy yë lut.

Kunätsm käjpn y'ääw y'ayuujk
Myatya'aky: Cleofas Sánchez Robles
Mëjä'ätyëjk yajk'ëjxpëjkp

Ja mēj'ajtën mētsya'aky

Jam kunatsm jam tu'uk jä nääyx käjpn xëew'atsy
nääyx kaanjotm, jëtu'n jä mēja'aytysëk kyäjpxt
mētsya'atë ko jām oojts ja nyaajxkëta'aky tu'uk' ja
kunukxën mä nexy jä nääyx käjpn tu'uk oyatsy, ets nexy
jam jä'äy nēējyujuk tmätstët.

Taapë jä mēj'ajtën tmëët oojts yä naxy këta'aky kä'äp
oojts jä mēja'aytsëk ixtä'äktë, ka'ap oots jam tniko'ot.

Tsyam jām jyakpa'atsy tuunpë jam ja oy'atën jām
Salina Cruz.

Ok'ënet jä ja'ay ënanëtë ko neexy oots tniko'ot.

Kunatsm käjpn y'ääw y'ayuujk
Myatya'aky: Fortino Martínez
Mēja'ätyëjk yajk'ëjxpëjpk

Jam kāmjotp

Ku ëjts nikxy jam kāmjotp tsu' ëjts nayjäwëyë. Jam kāmjotp jëte'n ja tutjk, ja uk, jëts ja mext pyu'uy kye'exy.

Japom japom ëjts ja ntääk tyuny jam kāmjotp jëts ja nteety nyikx kaatspë jepy jëts tsuu nayten.

Ku ëjts n'ats nyikxy jam kāmjotp, ëëts miny jam atsy yikiipy mëët ja ujts.

Jantsy tsu' jam kāmjotp tsënë'yën.

*Xaamkëxpëjt käjp y'ääw y'ayuujk
Myatya'aky: Soledad Gutiérrez Jiménez
Mëjä'ätyëjk yajk'ëjxpëjck*

Tsäptëjk yäxpë

Ku jëte'n ojts tsonta'aky yä'ät käjp
miti' xyam txëew'äjtp xaam,
jaa mää xyäm tsyënëtë ja pujx käjp,
nitii ijty ja tkamëëtët, jawyen ojts ayowtë ja jä'äy.

Jëts ojts tutäky wynmaytsë ku tu'uk ja
tsäjpëjk yäxp kyojt.

Nejt ojts t'ejxtä'äty jëts t'apëkmukët ja tsätëëxkpë;
ja jëk jëte'n yë miti' xyäm yäxp jam tsajpëjkëjxp.

Xaam y'ääw y'ayuujk
Myatya'aky: Lázaro Díaz Pérez
Mëjä'ätyëjk yajk'ëjxpëjcp

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.